

Олександр Барно,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри фізичної реабілітації,
Приватний заклад вищої освіти
«Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»,
ORCID ID 0000-0001-9430-8134,
barno.aleksandr@ukr.net

Тетяна Барно,
кандидат юридичних наук,
Кропивницький інститут приватного вищого навчального закладу
«Університет сучасних знань»,
ORCID ID 0000-0001-9430-8134,
barno.aleksandr@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Статтю присвячено актуальній проблемі формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів як показника їхньої професійної готовності до здійснення службових обов'язків. У процесі дослідження проаналізовано психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження з метою уточнення змісту понять юрист, підготовка майбутніх юристів, соціально гуманітарна підготовка, загальнокультурна компетентність. Розкрито сутність компетентного підходу в сучасній вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці та виявлено специфіку загальнокультурної компетентності. Обґрунтовано систему формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів у процесі їх соціально-гуманітарної підготовки, визначено зміст складових системи та педагогічні умови її функціонування. Підготовлено методичні рекомендації з питань щодо формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів у процесі їх соціально-гуманітарної підготовки.

Широкомасштабне реформування юридичної освіти в Україні передбачає підвищені вимоги до свідомості, самосвідомості, мотивації, життєвих настанов і ментальності юристів, їх загальнокультурної компетентності, яка формується безпосередньо в процесі соціально-гуманітарної підготовки. Саме тому підготовка висококваліфікованих юридичних кадрів набуває останнім часом загальносуспільного значення. Освіта забезпечує процес отримання конкретною особою систематизованих знань, умінь та навичок для їх ефективного використання в професійній діяльності. Рівень освітньої підготовки населення є одним із показників, котрий характеризує конкурентоспроможність країни. Основною складовою нормативної бази реформування вищої освіти сучасної України є Конституція України, Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна доктрина розвитку освіти та Закон України «Про вищу освіту».

***Ключові слова:** підготовка майбутніх юристів, загальнокультурна компетентність, соціально-гуманітарна підготовка, системний підхід, педагогічні умови, гуманістичне виховання.*

Александр Барно, Татьяна Барно. Формирование общекультурной компетентности будущих юристов

Статья посвящена актуальной проблеме формирования общекультурной компетентности будущих юристов как показателя их профессиональной готовности к осуществлению служебных обязанностей. В процессе исследования проанализированы психолого-педагогическую литературу по проблеме исследования с целью уточнения содержания понятий «юрист», «подготовка будущих юристов», «социально-гуманитарная подготовка», «общекультурная компетентность». Раскрыта сущность компетентностного подхода в современной отечественной и зарубежной педагогической науке и выявлена специфика общекультурной компетентности. Обоснованно систему формирования общекультурной компетентности будущих юристов в процессе их социально-гуманитарной подготовки, определено содержание составляющих системы и педагогические условия ее функционирования. Подготовлены методические рекомендации по вопросам, касающимся формирования общекультурной компетентности будущих юристов в процессе их социально-гуманитарной подготовки.

Широкомасштабное реформирование юридического образования в Украине являются повышенные требования к сознанию, самосознанию, мотивации, жизненным установкам и ментальности юристов, их общекультурной компетентности, которая формируется непосредственно в процессе социально-гуманитарной подготовки. Именно поэтому подготовка высококвалифицированных юридических кадров приобретает в последнее время всеобщего значения. Образование обеспечивает процесс получения конкретным лицом систематизированных знаний, умений и навыков с целью их эффективного использования в профессиональной деятельности. Уровень образовательной подготовки населения является одним из показателей, который характеризует конкурентоспособность страны. Основной составляющей нормативной базы реформирования высшего образования современной Украины является Конституция Украины, Государственная национальная программа «Образование» («Украина XXI века»), Национальная доктрина развития образования и Закон Украины «О высшем образовании».

Ключевые слова: подготовка будущих юристов, общекультурное компетентность, социально-гуманитарная подготовка, системный подход, педагогические условия, гуманистическое воспитание.

Alexander Barno, Tatyana Barno. Formation of the general cultural competence of future lawyers

The article is devoted to the urgent problem of the formation of the general cultural competence of future lawyers as an indicator of their professional readiness for the performance of official duties. During the study, the psychological and pedagogical literature on the research problem was analyzed with the aim of clarifying the content of the concepts of «lawyer», «training of future lawyers», «social and humanitarian training», «general cultural competence». The essence of the competency-based approach in modern domestic and foreign pedagogical science is revealed and the specificity of general cultural competence is revealed. The system of forming the general cultural competence of future lawyers in the process of their social and humanitarian training is justified, the content of the components of the system and the pedagogical conditions of its functioning are determined. Methodological recommendations were prepared on issues related to the formation of the general cultural competence of future lawyers in the process of their social and humanitarian training.

Large-scale reform of legal education in Ukraine is an increased requirement for the consciousness, self-awareness, motivation, attitudes and mentality of lawyers, their general cultural competence, which is formed directly in the process of socio-humanitarian training. That is why the training of highly qualified legal staff has been gaining public importance recently. Education provides a process for the individual to obtain systematic knowledge, skills and competencies for their effective use in professional activity. The level of education of the population is one of the indicators that characterizes the country's competitiveness. The main component of the regulatory framework for reforming higher education in modern Ukraine is the Constitution of Ukraine, the State National Program «Education» («Ukraine of the XXI Century»), the National Doctrine of Educational Development and the Law of Ukraine «On Higher Education».

Key words: training of future lawyers, general cultural competence, social and humanitarian training, a systematic approach, pedagogical conditions, humanistic education.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Сучасний період українського державотворення характеризується складними соціально-економічними, політичними й духовними процесами. За цих умов постає питання про духовне становлення суспільства загалом і кожного його громадянина зокрема та гуманістично-орієнтовану розбудову системи освіти. До особистісно-професійних якостей майбутніх юристів висуваються підвищені вимоги, які окреслено в нормативно-правових документах, що регламентують діяльність правоохоронних органів, а також в освітньо-кваліфікаційних характеристиках на випускників вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України. Для успішного виконання свого службового й громадянського обов'язку майбутній юрист повинен бути освіченою, висококультурною особистістю, яка володіє високими знаннями й уміннями як у професійній сфері, так і здатна вільно орієнтуватися в різноманітних сферах сучасного соціокультурного простору, тобто мати високий рівень загальнокультурної компетентності [1, с. 210].

Функціонування вищої освіти в Україні ґрунтується насамперед на збереженні досягнень і традицій української вищої школи, державній підтримці підготовки фахівців, розширенні доступу українських громадян до якісної національної вищої освіти з метою її інтеграції до європейського та світового освітнього співтовариства та реалізації завдань Болонського процесу, серед яких компетентнісний підхід є основним засобом проектування, формування та створення Європейського простору вищої освіти. Це так само сприятиме відкритості, прозорості, порівнюваності, визнанню періодів і термінів підготовки (навчання) фахівців з вищою освітою, забезпеченню якості освіти та подальшій інтеграції вищої освіти України до європейського та світового освітнього простору [7, с. 36].

Недостатня розробленість проблеми в педагогічній теорії, потреба вирішення нагальних проблем, що мають місце в процесі соціально-гуманітарної підготовки, зумовлюють вибір теми статті, котра є складовою плану науково-дослідної роботи кафедри прикладної педагогіки та роботи з персоналом.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. У дослідженні використано аналіз концептуальних положень сучасної філософської, психологічної, педагогічної наук щодо морально-духовного розвитку особистості, професійної компетентності, аксіологічних проблем професійної підготовки майбутніх юристів; положення про особистісно орієнтоване та особистісно-розвивальне навчання й виховання у вищій школі; антропологічний, культурологічний, аксіологічний, компетентнісний наукові підходи до проблеми духовно-морального виховання особистості; принципи розвитку, зв'язку теорії та практики.

Теоретичною базою дослідження є психолого-педагогічні ідеї щодо розвитку духовно-моральних якостей особистості як продукту культури (К. Абульханова-Славська, І. Бех, В. Бондар, М. Боришевський, Л. Виготський, М. Нікандров, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, О. Олексюк, Г. Щукіна); системно-структурний підхід до аналізу педагогічних явищ (П. Анохін, С. Гончаренко, Т. Ільїна, Ф. Корольов); положення про активність суб'єкта в процесі виховання й самовиховання (О. Киричук, В. Орлов); гуманізацію та демократизацію виховання (Г. Балл, І. Бех, А. Бойко, І. Зязюн, Н. Ничкало, Г. Філіпчук); творчу взаємодію суб'єктів навчально-виховного процесу (Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанський, О. Леонтєв, В. Рибалка, С. Сисоева); концептуальні положення про професійну підготовку компетентних юристів (А. Саблев, Г. Сухораз, І. Вако, С. Жевага, А. Лушак, В. Плиско).

Одержані результати зумовлені характером обраної теми статті та підходом до її дослідження, а також поставленими завданнями, засобами їх розв'язання. Автором сформульовано положення та висновки, що мають важливе теоретичне й практичне значення, зокрема:

уперше: теоретично *обґрунтовано* й експериментально перевірено педагогічні умови формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів (усвідомлення майбутніми юристами значущості загальнокультурної компетентності в їхній професійній діяльності; організація навчального процесу у вищих навчальних закладах України, орієнтована на сучасні моделі й стратегії навчання в умовах компетентнішого підходу; посилення ролі соціально-гуманітарних дисциплін у культурному середовищі вищих навчальних закладів України);

визначено критерії, показники та рівні сформованості загальнокультурної компетентності майбутніх юристів;

розроблено методика формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів під час соціально-гуманітарної підготовки;

з'ясовано поняття загальнокультурна компетентність майбутніх юристів, конкретизовано її структуру (комунікативний, мотиваційний та когнітивно-рефлексивний компоненти) і зміст;

отримала подальший розвиток теорія та методика професійної підготовки майбутніх юристів.

Досліджена тема полягає в розробленні методичних рекомендацій з питань формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів у процесі їхньої соціально-гуманітарної підготовки. Розроблено «Програму формування особистісних якостей юристів», яка передбачає застосування активних форм і методів навчання, проведення виховних позааудиторних заходів професійного спрямування; робочу програму та навчально-методичне забезпечення спецкурсу.

Мета статті – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів.

Відповідно до мети дослідження ставилися такі **завдання**:

- 1) на основі аналізу наукової літератури уточнити сутність, з'ясувати зміст і структуру поняття загальнокультурна компетентність майбутніх юристів;
- 2) визначити критерії й показники та охарактеризувати рівні сформованості загальнокультурної компетентності майбутніх юристів у процесі соціально-гуманітарної підготовки;
- 3) виявити й обґрунтувати педагогічні умови формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів;
- 4) розробити та експериментально перевірити методику формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів у процесі соціально-гуманітарної підготовки;
- 5) підготувати за результатами дослідження науково-методичні рекомендації з питань щодо формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів у процесі їх соціально-гуманітарної підготовки.

Об'єктом дослідження є формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів у процесі фахової підготовки. Предметом – педагогічні умови формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів у процесі соціально-гуманітарної підготовки.

Гіпотеза дослідження: формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів буде більш результативним за таких педагогічних умов: усвідомлення майбутніми юристами значущості загальнокультурної компетентності в їх професійній діяльності; організація навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах України, орієнтованого на сучасні моделі й стратегії навчання в умовах компетентнісного підходу; посилення ролі соціально-гуманітарних дисциплін у культурному середовищі вищих навчальних закладів України.

Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети використовувався комплекс методів, зокрема,

теоретичні: методи аналізу, класифікації та систематизації, моделювання, індукції та дедукції, порівняння, котрі дали змогу вивчити історико-педагогічні аспекти проблеми соціально-гуманітарної підготовки майбутніх юристів, визначити теоретико-методологічні засади, понятійний апарат дослідження, педагогічні умови формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів;

емпіричні: діагностувальні методи (спостереження, бесіди, анкетування, опитування) – для констатації стану розв'язання проблеми; метод експертних оцінок; педагогічний експеримент;

методи математичної статистики для оброблення й узагальнення експериментальних даних [5, с. 327].

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Обґрунтовано актуальність теми; визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження; теоретичне й практичне значення роботи; подано дані щодо апробації та впровадження здобутих результатів у практику [6].

Загальнокультурна компетентність як наукова категорія вивчалася науковцями в різних аспектах: як інтегративна здатність особистості, як опорний механізм у розвитку особистості, як професійно-особистісна характеристика. Це із свого боку надає змогу розглядати загальнокультурну компетентність як здатність пізнавати та здобувати досвід діяльності в таких сферах: особливості національної й загальнонародської культури, духовно-моральні основи життя людини й людства, окремих народів, культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, роль науки та релігії в житті людини, їх вплив на світ, компетентності в побутовій і культурно-дозвіллевій сфері. До розробленої структури належить також досвід засвоєння культурологічного й загальнолюдського розуміння світу.

Результати аналізу існуючих тлумачень дефініції загальнокультурна компетентність надали змогу визначити загальнокультурну компетентність майбутніх юристів як професійно важливу інтегративну якість особистості, яка поєднує в собі мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний і емоційний компоненти, що забезпечує єдність загальної та професійної культури й визначає здатність суб'єкта орієнтуватися в сучасному соціокультурному просторі.

Спираючись на досвід формування компетентностей фахівців в інших галузях, доцільно виокремити структуру та рівні сформованості загальнокультурної компетентності юристів. При цьому в структурі загальнокультурної компетентності майбутнього юриста слід виокремити три основні складові:

аксіологічну, що є системою загальнолюдських та національних цінностей;

особистісну, системоутворювальними елементами якої є гуманізм, громадянська свідомість, національна свідомість і толерантність;

професійну, що складається з культурологічних знань, загальнопедагогічних знань і вмінь.

Грунтовний аналіз розвідок з проблеми формування загальнокультурної компетентності дозволив стверджувати, що загальнокультурна компетентність майбутнього фахівця формується переважно під час викладання гуманітарних дисциплін та проведення позанавчальних виховних заходів [2, с. 109].

В умовах педагогічного середовища слід використовувати особливості професійно-пізнавальної діяльності майбутніх юристів. Специфічні аспекти вивчення соціально-гуманітарних дисциплін (передовсім їх дидактична компонента), пов'язані з особливостями професійної діяльності особового складу, конкретизуються відповідними програмами, посібниками, настановами, інструкціями тощо. Соціально-гуманітарна підготовка майбутніх юристів є специфічною підсистемою двох педагогічних систем: з одного боку, інтегруючою складовою системи громадянського виховання населення України, а з іншого, важливою специфічною складовою системи виховання особистості в колективі.

Аналіз наукових джерел дозволив установити, що громадянське виховання майбутніх юристів зумовлюється системним характером соціально-гуманітарної підготовки, її комплексністю, ієрархізованістю та цілісністю. Результатом соціально-гуманітарної підготовки є гуманістична свідомість майбутніх юристів, яка проявляється в професійній діяльності та свідчить про загальнокультурну компетентність їх як фахівців.

Якісні характеристики процесу формування загальнокультурної компетентності фахівця виокремлені в чотири напрямки:

- I – розвиток інтелектуальних здібностей;
- II – розвиток професійних знань і вмінь;
- III – формування світоглядних, духовних цінностей і гармонійних моральних відносин;
- IV – удосконалення особистісних якостей.

Система соціально-гуманітарної підготовки є науково обґрунтованим феноменом педагогічної взаємодії між педагогами й майбутніми юристами, створеним на українознавчій основі, засадах національно-історичних та інших традицій і звичаїв українського народу, інтегрованим до системи громадянського та гуманістичного виховання громадян нашої держави, яка містить у собі органічно взаємопов'язані цільовий, емоційно-мотиваційний, змістовний, процесуальний, контрольний-регулювальний, результативний і суб'єкт-суб'єктний компоненти, котрі спрямовані на підвищення ефективності соціально-гуманітарної підготовки.

Сутність соціально-гуманітарної підготовки полягає в розвитку в майбутніх юристів громадянськості й патріотизму; удосконаленню етично-ціннісних, інтелектуальних і фізичних якостей особи; розвитку соціально-професійного мислення й культури соціальної комунікації, адаптації й мобільності майбутніх юристів у соціально-економічних умовах, що постійно змінюються [2, с. 110].

Структура соціально-гуманітарної підготовки має дві складові: вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу та позанавчальні виховні заходи.

До головних структурних елементів соціально-гуманітарної підготовки належать: світоглядно-філософська, соціально-політична та соціологічна складові, історична, культурологічна та філологічна, етична й естетична освіта, українознавча підготовка, еколого-природнича, економічна, правова освіта, психолого-педагогічна підготовка, система знань і навичок, що забезпечують здоровий спосіб життя.

Процес формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів залежить від теоретико-методологічного обґрунтування системи соціально-гуманітарної підготовки та її використання в освітній практиці з урахуванням сучасних досягнень філософських, історичних, психологічних і педагогічних наук.

Розгляд чинного законодавства визначає юридичний орган як державний орган, до компетенції якого входить виконання функцій та завдань, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки; підтриманням правопорядку й стану законності в державі; охороною права та відновленням порушеного права. Загальнокультурна компетентність майбутніх юристів передбачає рівневу структуру. У її змісті визначено когнітивний, особистісно-ціннісний, професійно-діяльнісний рівні, які передбачають:

- на когнітивному рівні – знання національної культури, культури інших народів та світової культури;
- на особистісному рівні – національні та загальнолюдські цінності, національна свідомість, громадянська свідомість, толерантність;

– на професійно-діяльнісному рівні – уміння позитивного спілкування та взаємодії, уміння вести виховну роботу [8, с. 118–120].

Щодо оцінки ефективності виховання загалом і формування загальнокультурної компетентності зокрема, нами визначено комплекс професійних і особистісних якостей, які, на нашу думку, формуються в юристів у навчально-виховному процесі, їх було класифіковано за такими шістьма групами: морально-етичні, громадянські, професійні, соціально-психологічні, психічні, фізичні. Наша методика передбачала розроблення та використання двох анкет: анкети 1 (для здійснення експертної оцінки рівня загальнокультурної компетентності майбутніх юристів) і анкети 2 (для самооцінки майбутніми юристами рівня сформованості в них особистісних якостей).

На констатувальному етапі експерименту було проведено діагностування рівня загальнокультурної компетентності юристів вищих навчальних закладів України за визначеними нами критеріями. Головними критеріями сформованості загальнокультурної компетентності майбутніх юристів є: гуманістична вихованість, ставлення до професійної діяльності та ставлення до громадської діяльності.

Використовуючи розроблену нами анкету 2, майбутні юристи визначали рівень сформованості своїх професійних й особистісних якостей як показника їхньої загальнокультурної компетентності, а також ті, які були сформовані в них за умов проведення з ними соціально-гуманітарної підготовки за традиційною схемою до початку експерименту.

На основі результатів констатувального етапу та визначених пріоритетних якостей особистості визначено три рівні сформованості загальнокультурної компетентності юристів: початковий, середній, високий. Початковий рівень (1–2,9 балів). Юристи мають низький рівень сформованості загальнокультурної компетентності. Виокремлені нами пріоритетні якості (моральна свідомість і самосвідомість; переконаність у необхідності дотримання загальнолюдських моральних цінностей; патріотизм; громадянська свідомість і самосвідомість; переконаність у необхідності дотримання державних інтересів; емоційно-вольова готовність до професійної діяльності; мотиваційна готовність; переконаність у необхідності вдосконалення фізичного розвитку) отримали оцінку «нижче середнього», «низький», «дуже низький» рівень сформованості. Усі інші якості оцінено на середньому рівні.

Середній рівень (3–4,9 балів). Юристи усвідомлюють важливість деяких особистісних якостей, але не визначають їх як значущі. Як пріоритетним якостям, зазначеним вище, так і іншим надають оцінку «середній» рівень.

Високий рівень (5–6 балів). Юристи усвідомлюють значущість особистісних якостей у формуванні загальнокультурної компетентності. Більшість зазначених вище якостей оцінюють на рівні «вище середнього», а такі якості, як національна й громадянська гідність, громадянська дисциплінованість – на високому рівні.

Загальна оцінка показника сформованості особистісних якостей юриста свідчить, що всі якості в юристів сформовано на середньому рівні, а це ще раз переконує в необхідності спеціально організованого процесу формування їх загальнокультурної компетентності.

Опитування викладацького складу досліджуваних вищих навчальних закладів України засвідчило лише загальну обізнаність у питаннях запровадження компетентнісного підходу. Викладачі висловили побажання в необхідності посилення методичної підготовки до процесу формування загальнокультурної компетенції майбутніх юристів. На думку викладачів, саме вивчення предметів соціально-гуманітарного циклу сприяє формуванню загальнокультурної компетенції майбутніх юристів.

Процес формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів багато в чому залежить від результатів гуманістичного виховання.

Професійне виховання майбутніх юристів розглядається через призму професійної та загальнокультурної компетентності з трьох позицій:

- 1) компетентність у діяльності;
- 2) компетентність у спілкуванні;
- 3) компетентність особистісно-індивідуальна.

Нами визначено, що основу педагогічних умов формування загальнокультурної компетентності майбутнього юриста складають:

- забезпечення якості підготовки (її відповідність тенденціям оновлення змісту підготовки, необхідність оновлення змісту навчання, оволодіння сучасними технологіями);
- взаємозв'язок фундаментальної спрямованості підготовки й орієнтації на майбутню професійну діяльність і тісний взаємозв'язок із практикою;

– орієнтація на гуманістичну складову виховного процесу (прагнення гуманізувати індивідуалістичні, прагматичні настанови шляхом як гармонійного розвитку особистості, так і формування її окремих соціальних якостей).

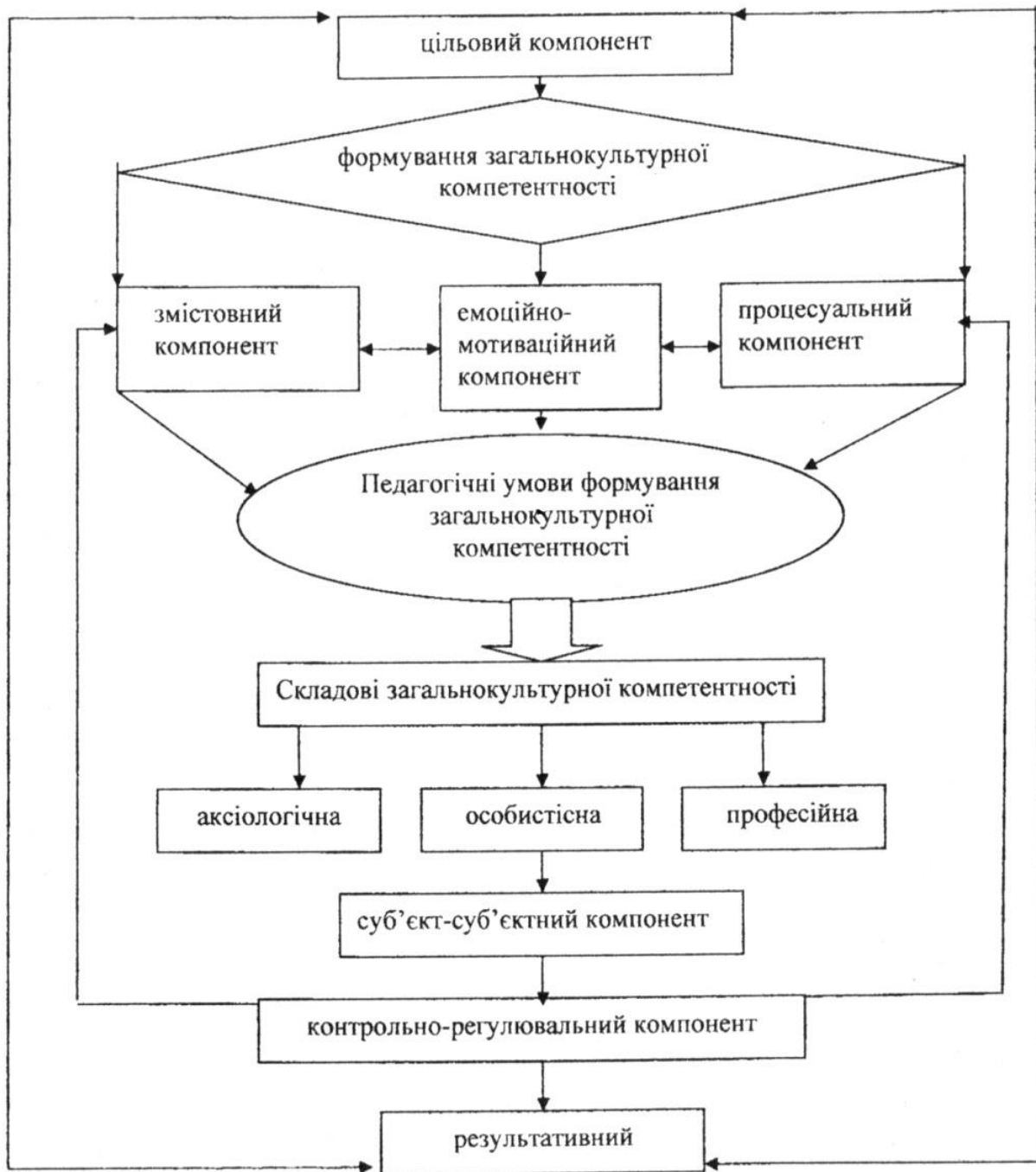

Рис. 1. Система формування загальнокультурної компетентності

У нашому дослідженні процес формування загальнокультурної компетентності відбувається в спеціально організованому навчально-виховному процесі вищого навчального закладу України. Успішний перебіг педагогічного процесу залежить від принципів його організації та педагогічних умов. Визначено три такі педагогічні умови:

- усвідомлення майбутніми юристами значущості загальнокультурної компетентності в їхній професійній діяльності;
- організація навчального процесу у вищих навчальних закладах України, орієнтована на сучасні моделі й стратегії навчання в умовах компетентнісного підходу;
- посилення ролі соціально-гуманітарних дисциплін у культурному середовищі вищих навчальних закладів України.

Для перевірки ефективності педагогічних умов проведено педагогічний експеримент, основним завданням якого було розробити й упровадити в навчальний процес вищих навчальних закладів України методу формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів у процесі їх соціально-гуманітарної підготовки.

Під час проведення педагогічного експерименту вивчалися такі параметри: система формування загальнокультурної компетентності; процес формування загальнокультурної компетентності; сутність і зміст професійних та особистісних якостей майбутніх юристів, найбільш оптимальні шляхи досягнення належного рівня загальнокультурної компетентності; методи діагностування рівнів сформованості загальнокультурної компетентності майбутніх юристів; організаційні умови ефективного функціонування системи формування загальнокультурної компетентності.

Система формування загальнокультурної компетентності є науково обґрунтованим феноменом педагогічної взаємодії між викладачами й майбутніми юристами, яка містить в собі органічно взаємопов'язані компоненти (цільовий, змістовий, емоційно-мотиваційний, процесуальний, суб'єкт-суб'єктний, контрольно-регулювальний, результативний), спрямовані на посилення ефективності формування загальнокультурної компетентності в процесі соціально-гуманітарної підготовки (рис. 1).

На констатувальному етапі, який передбачав анкетування для з'ясування важливості гуманітарних знань для майбутнього спеціаліста юриста, вивчався досвід викладацького складу з питань формування загальнокультурної компетентності спеціалістів методом опитування.

Упровадження системи формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів у навчально-виховний процес передбачало дотримання обґрунтованих педагогічних умов [8, с. 120].

Отже, з метою дотримання першої педагогічної умови необхідне формування широких соціальних і колективних мотивів емоційної складової психічної структури особистості юристів, потрібно, спираючись на їхні потреби, організувати службову діяльність так, щоб вона викликала в них позитивні емоції задоволення, а в загальній мотивації закріплювався новий, стійкий мотив цієї діяльності.

Зокрема, необхідно заохочувати позитивні зміни в поведінці, їхні прагнення сумлінно виконувати професійний обов'язок, закріплювати ситуативні психічні якості, характерні для відповідальної поведінки, створювати умови для їхнього стійкого виявлення; стимулювати поняття честі та особистої гідності всією системою організації взаємин у колективі; створювати психологічно обґрунтовані ситуації виявлення довіри до потенційних, пізнавальних і моральних можливостей, засуджуючи негативні вчинки, уникати негативної оцінки особистості загалом тощо [10, с. 72].

Друга педагогічна умова вимагала вдосконалення планування процесу формування загальнокультурної компетентності в навчальних групах. З цією метою до планів виховної роботи в експериментальних навчальних групах унесено спеціальний розділ, а педагогами експериментальних груп використовувалася розроблена й рекомендована нами «Програма виховання особистісних якостей юристів».

Виконання третьої педагогічної умови спонукало до розроблення й упровадження в процес вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін різноманітних методів, а саме: проблемний метод навчання, метод моделювання та інші. У позааудиторний час на підготовчому етапі здійснюються індивідуальні консультації, групові консультації, підготовка до виступу з доповідями, участь у роботі наукових гуртків, написання курсових робіт.

Окрім того, для виконання цієї педагогічної умови нами розроблено спецкурс «Громадянська освіта», який передбачає вивчення загальних положень про права людини, закономірності розвитку громадянського суспільства. Основною метою курсу є ознайомлення майбутніх спеціалістів-юристів з поняттям громадянське суспільство як основи для самостійного практичного вміння кваліфіковано вирішувати професійні завдання в галузі права, формування вільної й діяльної особистості. Поглиблення, оновлення та систематизація знань про демократію, громадянське суспільство та його інститути; формування особистості, якій притаманні демократична громадянська культура, усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю, готовність до компетентної участі в житті суспільства [4, с. 37–40].

Загалом система формування загальнокультурної компетентності функціонуватиме за умов дотримання певної технології організації навчально-виховного процесу, яка об'єднує в собі такі компоненти системи, як методи, засоби та форми, і передбачає підготовчий, оперативний та заключний етапи.

Аналіз результатів формувального експерименту відповідно до визначених критеріїв засвідчив позитивну динаміку в експериментальній групі порівняно з контрольною (таблиця 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз середніх показників за досліджуваними параметрами в контрольній та експериментальній групах після проведення експерименту

п/п	Групи якостей	K1	E1	K2	E2	K3	E3
1	Морально-етичні	5,12	5,58	5,16	5,61	5,20	5,64
2	Громадянські	5,16	5,61	5,19	5,57	5,21	5,53
3	Професійні	5,15	5,62	5,18	5,58	5,21	5,54
4	Соціально-психологічні	5,13	5,89	5,08	5,84	5,03	5,79
5	Психічні	4,99	5,56	4,93	5,53	4,87	5,50
6	Фізичні	5,60	6,05	6,05	6,10	6,15	6,15

Результати дослідження аналізувалися, кількісно та якісно оброблялися; відбувався корегувальний етап експерименту; узагальнювалися результати, розроблялися методичні рекомендації щодо формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів у процесі їх соціально-гуманітарної підготовки на всіх етапах. Достовірність отриманих даних визначалася проведенням експерименту в умовах навчально-виховного процесу.

Слід зазначити, що комплексне дотримання педагогічних умов ефективного формування загальнокультурної компетентності сприяло максимальному врахуванню чинників позитивного впливу на емоційно-вольову, мотиваційну та інші сфери психіки, а також формуванню в них гуманістичних почуттів і переживань, мотивів і звичок гуманістичної поведінки. Це сприяло більш активному включенню в гуманістичну діяльність та підвищенню рівня їх загальнокультурної компетентності.

Порівняльний аналіз отриманих даних засвідчив суттєві зростання за всіма характеристиками показників середніх значень у експериментальних групах з 4,56–5,40 бала при першому вимірюванні до 5,50–6,15 бала при другому вимірюванні, на протигагу контрольним групам, у яких середні показники при другому вимірюванні коливалися в межах від 4,87 до 5,60 бала. Статистичний аналіз результатів експериментального дослідження, здійснений відповідно до традиційних вимог щодо організації та проведення педагогічного експерименту, підтвердив його головну гіпотезу щодо ефективності розробленої системи порівняно з традиційною [11].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, ми приходимо до переконання в тому, що володіння інструментальними компетентностями для майбутніх юристів стане гарантією успіху в житті людини. Інструментальні компетентності ідентифікуються з пізнавальними, комунікативними, методологічними та технологічними вміннями студентів, що сприяє формуванню високопрофесійного фахівця в галузі права.

Їх успішне формування необхідно забезпечити важливими педагогічними умовами та методикою, створити ефективну модель та конкретизувати критерії й показники їх формування, що і є основним завданням для подальших наукових розвідок.

Результати дослідження свідчать про досягнення поставленої мети: підтверджено гіпотезу, розв'язано зазначені завдання, сформульовано висновки й запропоновано методичні рекомендації, котрі мають теоретичне й практичне значення.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив з'ясувати, що загальнокультурна компетентність майбутнього юриста – це інтегральна якість особистості, яка забезпечує органічну єдність його загальної й професійної культури. Формування загальнокультурної компетентності – це активний процес системного, комплексного та всебічного впливу на свідомість, підсвідомість і поведінку особистості, і на психологію колективу в процесі їх життєдіяльності.

Метою такого процесу є формування в майбутнього спеціаліста високих морально-політичних, громадянських, професійних, соціально-психологічних, психічних і фізичних якостей, необхідних для успішного виконання в будь-яких умовах професійного обов'язку. Найбільш суттєвими показниками сформованості загальнокультурної компетентності є висока гуманістична свідомість, патріотична поведінка, готовність до ефективної професійної діяльності та сумлінного виконання професійного обов'язку.

Педагогічними умовами формування загальнокультурної компетентності майбутніх юристів є:

- 1) усвідомлення значущості загальнокультурної компетентності в їх професійній діяльності;
- 2) організація освітнього процесу у вищих навчальних закладах України, орієнтованого на сучасні моделі й стратегії навчання в умовах компетентнісного підходу;

3) посилення ролі соціально-гуманітарних дисциплін у культурному середовищі вищих навчальних закладів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Губаева Т. Язык и право. Искусство владения словом в профессиональной юридической деятельности. Москва : Норма, 2017. 210 с.
2. Жуков Д. Комунікативна компетентність юриста: компоненти, критерії та рівні прояву // Молодий вчений. 2016. № 9. С. 108–110.
3. ДСВО МОНУ. Галузевий стандарт вищої освіти України. Освітньо-професійна програма спеціаліста та бакалавра галузі знань 08 – право спеціальності 081 – право. Вид. офіц. тимчас. Рівне, 2017. 38 с.
4. Зимняя И. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования. Высшее образование сегодня. 2016. № 5. С. 34–42.
5. Кузьмина Н. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва, 2019. 327 с.
6. Настройка образовательных структур в Европе. URL: <http://www.let.rug.nl/TuningProject/index.htm>].
7. Постылякова Ю. Ресурси совладання со стрессом в разных видах профессиональной деятельности. Психологический журнал. 2019. Том 26, № 6. С. 35–43.
8. Пунтус Е. К проблеме формирования инструментальных компетенций у студентов в условиях юридического колледжа. Инновации в образовании. 2019. № 12. С. 110–126.
9. Пунтус Е. Формирование инструментальных компетенций в учебно-проектной деятельности студентов юридического колледжа при изучении иностранного языка. Вестник Брянского государственного университета. 2019. Вып. № 7. С. 301–310.
10. Субетто А. Онтология и эпистемология компетентностного подхода, классификация и квалиметрия компетенций. Санкт-Петербург, Москва, 2016. 72 с.
11. Ярошенко А. О. Формування духовних цінностей в сучасній вищій школі засобами гуманітарних наук : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.13. Київ, 2013. 20 с.

REFERENCES

1. Gubaeva T. (2017) Language and law. The Art of Speaking the Word in Professional Legal. M. : Norm. 2017. 210 s. [in Ukrainian].
2. Zhukov D. (2016) Communicative competence of a lawyer: components, criteria and levels of manifestation. Young scientist. № 9. S. 108–110. [in Ukrainian].
3. DWH MUN. (2017) Industry standard of higher education of Ukraine. Educational and professional program of specialist and bachelor of knowledge 08 - specialty law 081 - law. Kind. offic. meanwhile. Exactly. [in Ukrainian].
4. Winter I. (2016) Key competencies - a new paradigm of the result of modern education. Higher education today. №5. S. 34–42. [in Ukrainian].
5. Kuzmina N. (2019) Professionalism of the personality of the teacher and master of industrial training. M. 327 s. [in Ukrainian].
6. Setting up educational structures in Europe. URL: <http://www.let.rug.nl/TuningProject/index.htm>] [in Ukrainian].
7. Postilyakova Y. (2019) Resources for coping with stress in different types of professional activity. Psychological Journal. Volume 26, № 6. S. 35–43. [in Ukrainian].
8. Puntus E. (2019) On the Problem of Forming Instrumental Competences in Students in the Law College. Journal of Innovation in Education. № 12. S. 110–126. [in Ukrainian].
9. Puntus E. (2019) Formation of instrumental competences in the educational and project activity of students of the law college in the study of a foreign language. Bulletin of the Bryansk State University. № 7. [in Ukrainian].
10. Subetto A. (2016) Ontology and epistemology of the competence approach, classification and qualimetry of competencies. Spb. M. 2016. 72 s. [in Ukrainian].
11. Yaroshenko A. (2013) Formation of spiritual values in modern higher education by means of humanities: author. diss. ... Cand. philosopher. Sciences: 09.00.13. Kyiv. 2013. 20 s. [in Ukrainian].